

palabras interrogativas: «¿Por qué maltratas así los libros?» = *no maltrates los libros*; «Alejandro, ¿por qué no escucharás esto?» = *escúchalo*. O además pueden contener en la construcción del predicado la modalidad / palabra modal: «*Hay que hacer esto ahora mismo*»; «*Hace falta cumplir este trabajo hasta las siete*».

El FSE (campo funcional-semántico de exhortación) extremo posee el nivel más bajo del imperativo – los medios implícitos de exhortación. El significado imperativo surge de «la posición de las cosas» entre el significado directo e imperativo se perciben las relaciones causal-consecutivas o condicional-consecutivas: «*Pedro, ¿tienes aquí cerca los cigarrillos?*» ← «*si tienes aquí cerca los cigarrillos, dámelos*».

Conclusiones. Al analizar los tres grupos principales de los medios de exhortación podemos proponer una hipótesis que consiste en lo siguiente: las formas de la segunda persona de singular y de plural del Modo Imperativo pueden ser predominantes en la expresión de diferentes matices de las situaciones causativas (mandato, orden, petición, instrucción) por ser los medios más simples de manifestar la exhortación y de aquí la causatividad. Tal tendencia a la simplificación en el acto de la comunicación se debe a la actividad mental de la gente, a la capacidad específica humana de realizar la conceptualización y concebir siempre lo complicado, implícito por medio de lo simple, más concreto. Precisamente por eso suponemos que las oraciones imperativas directas son más usadas por ser más fáciles para entender al receptor y más fáciles, concretas y directas para manifestar la voluntad al emisor.

Perspectivas de las investigaciones siguientes. Consisten en analizar más detalladamente todas las particularidades de este tipo (directo) de las oraciones imperativas y además otros tipos de la manifestación de la exhortación para confirmar o refutar (rechazar) nuestra hipótesis.

Lista de referencias

1. Арутюнова Н. Д. Предложения и его смысл / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
2. Беляева Е. И. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в современном английском языке : дис. ... д-ра филол. наук / Е. И. Беляева. – М. : Ин-т языкознания, 1987. – 460 с.
3. Гак В. Г. Высказывания и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структуральной лингвистики / отв. ред. С. К. Шаумян. – М. : Наука, 1973. – С. 347–372.
4. Кондзеля Е. С. Функционально-семантическое поле побудительности и реализация его конститuentов в русской речи : автореф. дис ... канд. филол. наук / Е. С. Кондзеля. – Киев : Ин-т языкознания им. А. А. Потебни АНУ, 1991. – 23 с.
5. Esbozo de una nueva gramática de la lengua española. – Madrid : Espasa-Calpe, 1999. – 592 p.

Статтю подано до редколегії
19.03.2012 р.

УДК 81'367.335.3

О. І. Хірочинська – старший викладач кафедри романських мов і перекладу Волинського національного університету імені Лесі Українки

Проблема еліпсису та еліптичних речень у сучасній лінгвістиці

Роботу виконано на кафедрі романських мов і перекладу ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розглянуто теоретичні основи та принципи дослідження еліпсису. Охарактеризовано сучасні підходи до вивчення проблеми понять у мовознавстві та лінгвістиці, проаналізовано праці відомих учених і визначено сфери поширення еліптичних речень.

Ключові слова: еліпсис, еліптичність, еліптичні речення, абсолютний еліпсис, компресія, усічення, трансформаційний аналіз, імпліцитність, зевгма.

Хирочинская О. И. Проблема эллипсиса и эллиптических предложений в современной лингвистике.

В статье рассматриваются теоретические основы и принципы исследования эллипсиса. Обсуждаются существующие подходы к изучению проблемы понятий в языкознании и лингвистике, анализируются труды известных учёных и определяются сферы распространения эллиптических предложений.

Ключевые слова: эллипсис, эллиптичность, эллиптические предложения, абсолютный эллипсис, компрессия, усечение, трансформационный анализ, имплицитность, зевгма.

Khirotchynska O. I. The Problem of Ellipsis and Elliptical Sentences in Modern Linguistics. This article deals with the theoretical basis and principles of the investigation of ellipsis. One discusses the different approaches to the study of the problem of concept in linguistics. One analyses works of famous researchers and one determines the sphere of the enlargement of elliptical sentences.

Key words: ellipsis, ellipticity, elliptical sentences, absolute ellipsis, compression, abridgement, transformation analysis, implicitness, zeugma.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема невербалізованої референції у синтаксисі все ще залишається далекою від свого вирішення. Звернення до теоретичного доробку когнітивно-дискурсивної лінгвістики відкриває нові можливості в інтерпретації феномену «еліпсис» як процесу та як результату взаємодії експліцитних та імпліцитних смислів.

Актуальність роботи зумовлена потребою здійснення комплексного аналізу явища синтаксичної еліпсації в когнітивно-комунікативній системі координат. Незважаючи на певні успіхи мовознавства в описі структурно-семантичної специфіки еліпсису, наукових праць, присвячених опису його видів і типів на матеріалі французької мови, немає.

Мета роботи полягає в теоретичному узагальненні основних наукових здобутків еліпсології в контексті аспектологічної проблематики речення та у відмежуванні еліпсису від близьких і споріднених синтаксичних явищ та встановлення номенклатури його таксономічно релевантних типів і класів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблема еліпсису й еліптичних речень є однією з найбільш цікавих та складних у лінгвістиці. За образним висловом Р. Ле Бідуа «еліптичні конструкції стали своєрідною хворобою століття, оскільки у мові завжди існують такі синтаксичні конструкції, які характеризуються структурною неповнотою» [10, 57]. Їх статус пояснюється переважно з позиції еліпсису.

У наш час терміном «еліпсис» («еліпс») у повній відповідності до його етимології (від грец. *ελλειψις* – пропуск, нестача) позначають різні види опущення одиниць, які відносяться до різних мовних рівнів: фонологічного (R. Jakobson), лексичного (Т. Г. Винокур, Р. Н. Інфантьєва, В. О. Нікішина, А. К. Поспелова, В. Л. Сілін), фразеологічного (А. В. Кунін). Дослідження еліпсиса має важливе значення в стилістиці (І. Р. Гальперін, Р. К. Мендибаєва).

Існує кілька підходів до вивчення еліптичних речень. Так, наприклад, у працях деяких лінгвістів (Ш. Баллі, П. Гіро, Ф. Бруно, В. Колінсона, М. Фішер, Ж. Акар, М. Гревіса) можна виявити семантичний критерій смислового домислу як підхід до виявлення сутності еліптичних речень.

У праці Ш. Баллі в основі визначення еліпсису лежить семантичний критерій відсутності будь-якого мовного факту, який сприяв розумінню сенсу [1]. Змістовий критерій в описі еліпсису в роботі П. Гіро дає можливість автору вважати еліптичними такі речення, у яких порушена норма мови [11]. Причём під цим мається на увазі неможливість точного розуміння сенсу, сказаного або написаного без відновлення опущених членів. Проте точний сенс багатьох висловлювань може бути зрозумілий лише із залученням лінгвістичних та екстралінгвістичних контекстних факторів. Отже, поняття еліпсис стає безмежним, а еліптичні речення – невизначеними за своєю сутністю.

Семантичний критерій смислового заповнення розглядається деякими дослідниками як недостатній для визначення сутності такого складного явища, як еліпсис. У зв'язку із цим дослідники звертаються до формально-граматичних критеріїв, які, на їх погляд, дають змогу досягти більшої точності в дослідженні явища еліпсис (Т. П. Ломтев, К. А. Гузеєва, А. А. Чувакін, А. М. Мухін).

Так виникає метод позиційного аналізу речення. Згідно із цим методом, речення розглядається як модель, у якій за всіма членами закріплені певні позиції. Т. П. Ломтев представляє неповне речення у вигляді позиційної моделі з декількома негативно вираженими членами [6, 164]. Дотримуючись поняття позиційної моделі, К. А. Гузеєва використовує поняття внутрішнього зв'язку між позиційними ланками, у результаті якої позиція словесної форми може припускати іншу позицію іншої словоформи і навіть цілу позиційну модель усього речення [4, 129].

А. А. Чувакін уточнює характер синтаксичного зв'язку між позиціями моделі, використовуючи поняття «сигналізації» щодо неповного речення. «Сигналізація» передбачає, що словесно представлена позиція сигналізує те, що відсутнє у вербальній формі висловлювання. Класифікація базується на присутніх членах, проте встановлення синтаксичних зв'язків між позиціями в позиційній моделі дає змогу передбачити відсутні члени речення. А. М. Мухін при визначенні еліпсису використовує розроблену ним теорію синтаксичних зв'язків усередині структури речення. Узявши за основу поняття речення як синтаксичної одиниці, яке включає асоціативно-предикативний або нульовий

предикативний зв'язок, А. М. Мухін дає розширене визначення еліпсису, вважаючи неповним будь-яке речення, навіть якщо у ньому не вказано неядерний компонент [7, 122]. Вивчення синтаксичних зв'язків у межах речення і синтаксичної (діалогічної) єдності розкриває синтагматичний аспект еліптичних речень.

Широке застосування в лінгвістиці методу трансформаційного аналізу спонукало дослідників еліпсису звернутися до цього методу з метою встановлення системних зв'язків еліптичних речень, тобто розглядати еліпсис у парадигматичному плані. Л. С. Бархударов вдається до поняття нульових синтаксичних елементів як до показника еліпсису в моделях неповних речень і визначає еліптичне речення як таке, у якому принаймні одне слово представлене нульовим варіантом. Л. С. Бархударов уводить метод трансформаційного аналізу для виявлення трансформаційних зв'язків речення в парадигматиці. На його думку, будь-яке еліптичне речення – трансформ речення нееліптичного, утворене за допомогою трансформації еліпсиса чи стирання. Класифікація еліптичних речень у його роботі проведена на основі способу експлікації слова, представленого нульовим варіантом.

Метод трансформаційного аналізу в подальшому розвинуто в працях інших дослідників еліпсиса. Аналізуючи еліптичні речення як самостійні структурні типи, котрі мають свою специфіку, О. І. Реунова стверджує, що поверхневі структури повного й еліптичного речень є трансформами глибинних структур повного та еліптичного речень, висхідних до одного і того самого базисного конструктивного показника [8, 130].

І. Ф. Вардуть уводить поняття інваріанта як спільної основи еліптичних і нееліптичних речень [3, 64]. Вивчення еліпсиса як опущення (невживання) синтаксеми, зміст якої супресується, може проводитися тільки шляхом співвіднесення варіантів при використанні методу підстановки відсутніх членів. Дослідник робить висновок, що якщо підстановка не дає еквівалентного результату, це свідчить про відсутність еліпсиса. Автор розрізняє еліптичні варіанти речень і нульові синтаксеми (коли в мові немає позитивної синтаксеми для передачі такого змісту).

А. С. Дарі проводить трансформаційний аналіз еліптичних конструкцій на рівні розмежування глибинних і поверхневих структур. На думку А. С. Дарі, еліпсис на рівні розмежування глибинних та поверхневих структур може визначатися як трансформація, результатом уживання якої є повторення експліцитно вираженого елементу глибинної структури в його нульовій формі на рівні поверхневої структури [5, 9]. Це робить друге речення семантично залежним від першого. Явно не виражений елемент у будові конструкції, еліпсис (як синтаксичний процес) ґрунтується на понятті обов'язкового оточення.

Саме дистрибутивний зв'язок між двома або більше елементами роблять можливим опущення якого-небудь із них.

М. Я. Блох виходить із теорії актуального розчленовування речення при визначенні еліпсиса. Семантико-стилістична функція усічення зовнішньої структури речення при еліпсисі розглядається як виділення реми вислову. При цьому «ремовідділяюча» функція усічення аналогічна функції логічного смислового наголосу в неусіченому реченні. М. Я. Блох підкреслює семантичність еліпсиса, яка полягає в нарощуванні семантичного навантаження породжуваної структури, що «продовжується, відповідно до загальної закономірності парадигматичного синтаксису» [2, 95].

Отже, семантичний критерій розглядається як недостатній для визначення суті еліптичних речень і витісняється формально-граматичним критерієм. У зв'язку із цим виникає метод позиційного аналізу речення. У рамках цього методу для вивчення еліпсиса в парадигматичному аспекті використовується позиційна модель із негативно вираженими позиціями або модель із нульовими членами. У синтагматичному плані розглядаються синтаксичні зв'язки в межах еліптичного речення.

Для вивчення природи еліптичних речень використовується також метод трансформаційного аналізу. У парадигматичному аспекті цей метод розкриває співвідношення еліптичних речень із нормативними структурами. Згідно з методом трансформаційного аналізу, еліптичні конструкції мають бути представлені як варіанти загального інваріанта, що дасть можливість виявити місце еліптичних трансформів у системі мови. Вивчаючи явище еліпсиса в синтагматичному аспекті, за допомогою методу трансформаційного аналізу розглядають еліпсис на рівні розмежування глибинних і поверхневих структур. І, нарешті, важливою синтагматичною характеристикою еліптичних речень є їх актуальне розчленовування.

Слід зазначити, що в лінгвістиці часто ототожнюють еліпсис, імпліцитність, зевгму та нульові знаки. Щоб визначити лінгвістичний статус еліпсиса, потрібно уточнити, яке місце він займає щодо цих суміжних явищ.

Виходячи з визначень, що існують у лінгвістиці, еліпсис виражається в незбігові означуваного й означального. Основною ознакою еліпсиса можна вважати присутність еліптичного елемента в найближчому контексті. В еліптичній конструкції цей елемент не відсутній, а міститься в нульовій формі, тобто імплікується. Проте він обов'язково повинен уявлятися, інакше сенс вислову може спотворитися [3, 29]. На основі цього визначення спробуємо відмежувати еліпсис від суміжних явищ.

Особливість людської комунікації полягає у тому, що не весь зміст думки знаходить втілення у мовних елементах. Звідси і два способи передачі інформації: експліцитний та імпліцитний. Вони протиставлені один одному як явний, відкритий, безпосередній і прихований, неявний, опосередкований способи вираження думки [3, 30].

У лінгвістичній літературі спостерігається неоднозначність у трактуванні терміна «імпліцитність». З одного боку, існує багато тлумачень цього терміна, при яких явища імпліцитності та еліпсиса не розмежовуються. Проте імпліцитними вважають такі еліптичні конструкції, при яких елімінування окремих компонентів або ланок структури призводить до утворення неповних речень. Подібні структури називають формально імпліцитними. Таке широке розуміння імпліцитності можна пояснити насамперед відсутністю однозначного тлумачення поняття «еліпсис» і відсутністю єдиної точки зору щодо критерію неповноти речення.

З іншого боку, у лінгвістичній літературі спостерігається тенденція до розмежування імпліцитних та еліптичних конструкцій. Деякі лінгвісти займаються більш поглибленим вивченням цих двох явищ. Так, у ряді праць спостерігається відмежування еліпсиса від інших видів неповноти. Говорячи про відмінність еліптичних конструкцій від імпліцитних, Е. Н. Старікова відзначає, що в еліптичних конструкціях експлікація предикативних одиниць носить характер заповнення тих, що не отримують у змістовному і в структурному плані компонентів вислову, тоді як в імпліцитних висловах подібна експлікація зазвичай означає додавання інформації до відносно закінченого смислового змісту вислову або ж конкретизацію, розгортання цього змісту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для французької мови особливо вагомим є опис номінативного потенціалу еліпсації та її функціонально-комунікативної специфіки, що має певну значущість і для теоретичної граматики, і для стилістики сучасної французької мови. Досвід аналізу й отримані результати можуть стати основою для когнітивно-дискурсивних розвідок близьких і споріднених явищ в інших романських мовах.

Список використаної літератури

1. Балли Ш. Стилистика французского языка / Ш. Балли. – М. : [б. и.], 1951. – 321 с.
2. Блох М. Я. Факультативные позиции и нулевые формы в парадигматическом синтаксисе / М. Я. Блох // Проблемы синтаксиса английского языка. – М. : [б. и.], 1970. – 261 с.
3. Вардуль И. Ф. К вопросу о явлении эллипсиса / И. Ф. Вардуль // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения : докл. на конф. по теоретическим проблемам синтаксиса. – М. : Наука, 1969. – С. 59–70.
4. Гузеева К. А. Принципы выделения неполных предложений / К. А. Гузеева // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л. : [б. и.], 1975. – С. 127–132.
5. Дари А. С. Эллипсис в сложносочиненных предложениях и его трансформационные особенности (на материале современного французского и румынского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / А. С. Дари. – М., 1973. – 20 с.
6. Ломтев Т. П. Основы синтаксиса современного русского языка / Т. П. Ломтев // Основы синтаксиса современного русского языка. – М. : Учпедгиз, 1958. – 164 с.
7. Мухин А. М. Структура предложений и их модели / А. М. Мухин // Структура предложений и их модели. – Л. : [б. и.], 1968. – 159 с.
8. Реунова О. И. Эллипсис как лингвистическое явление / О. И. Реунова // Эллипсис как лингвистическое явление. – Пятигорск : [б. и.], 2000. – 219 с.
9. Старикова Е. Н. Имплицитная предикативность в современном английском языке / Е. Н. Старикова // Имплицитная предикативность в современном английском языке. – Киев : Вища шк., 1974. – 254 с.
10. Le Bidois R. Le zeugme dans les propositions non comparatives / R. Le Bidois // Le Français moderne. – 1956. – № 4. – P. 259–270.
11. Guiraud P. La syntaxe de stylistique française / P. Guiraud. La syntaxe de stylistique française. – Paris, 1969. – 211 p.

Статтю подано до редколегії
28.03.2012 р.